

Intressant, men mycket oklart om socialismen

JOHAN LÖNNROTH

Erik Ohlin Wright hävdade i sin bok *Antikapitalism* (Ohlin Wright 2019), som jag recenserade i *Ekonomisk Debatt* nummer 7 2020 (Lönnroth 2020), att det på senare år funnits ett nyväckt intresse för socialismen. Antologin *Reflections on Socialism in the Twenty-first Century – Facing Market Liberalism, Rising Inequalities and the Environmental Imperative* med Claes Brundenius (CB) som redaktör är ytterligare ett exempel på det. Självklart måste jag läsa den, inte minst för att flera av mina gamla vänsterkompisar är bidragsgivare. Att det är Springer Verlag, det gamla högerspöket vi ansåg det vara på 1970-talet, som ger ut den höjer ytterligare nyfikenheten. Historien är ju, som Hegel en gång uttryckte det, listig.

Det är lika bra att jag börjar med mitt enda riktigt viktiga klagomål. I boktiteln utlovas tankar om socialismen. Men i tio av de tolv bidragen är det antingen oklart vad som menas med socialism eller så finns inte begreppet med över huvud taget. CB nämner Ohlin Wrights bok i sitt inledningskapitel och konstaterar att denne föreslår olika sorters antikapitalism som alternativ till att diskutera socialismen med sina många olika varianter. Det tycks vara också CB:s inställning. I hans egna och i flera andra bidrag ges intrycket att socialismen står för allt det goda medan kapitalismen står för det onda. Enligt min mening gör det båda begreppen ganska meningslösa.

CB:s inledande text har karaktären av en översikt. I beskrivningen av socialismens (antikapitalismens) historia tar han hjälp av Joseph Schumpeters

idéer om kapitalismens byråkratisering och försvagade entreprenörsanda. Även Albert Einsteins plädering för planhushållning, Karl Polanyis idéer om behovet av att ”bädda in” kapitalismens marknader i en demokratisk ordning samt Joseph Stiglitz’ kritik av nyliberalismen återopas. Med hjälp av främst Thomas Piketty, Branko Milanovic och Göran Therborn går CB igenom de ökande inomstatliga inkomst- och förmögenhetsklyftorna. Han anser att dessa ökade klyftor är en orsak till att tron på kapitalismen minskat och tron på socialistiska lösningar ökat i Västvärlden. Jag tror han har rätt i det. Men att Europas och USA:s arbetar- och medelklass i den globala inkomstomfördelningen tappat till kineser, indier m fl spelar också in.

Kapitel 2 har författats av Björn Johnson och Bengt-Åke Lundvall (JL) och har (i min översättning) den något överlastade titeln ”Möjliga socialismen och det globala kunskapssamhällets utmaningar i antropocenens tid”. Efter en idéhistorisk exposé driver de tesen att globaliseringen har underminerat de nationella utbildningssystemens självständighet samtidigt som kunskap och lärande blivit de viktigaste källorna till rikedom. Särskilt för låginkomstländer behövs innovationer som är baserade på vetenskap och en välutbildad arbetsstyrka. JL hävdar att de stora problemen med ojämlikhet, migration och global uppvärmning inte kan tacklas utan internationellt samarbete och nya former för global styrning som omfattar en reglering av finansmarknaden. De skriver att klimatkrisen i dag är det viktigaste skälet till behovet av planering. Och den måste grundas på tvärvetenskaplig forskning som spänner över både socioekonomi och biogeokemi. I allt detta är det lätt att instämma.

JL kommer också in på det enligt dem högt uppskattade begreppet vetenskaplig socialism. Hur de själva ser

RECENSION

Claes Brundenius (red): *Reflections on Socialism in the Twenty-first Century – Facing Market Liberalism, Rising Inequalities and the Environmental Imperative*, Springer, 2020, 248 sidor, ISBN 978-3-030-33919-7 (print), ISBN 978-3-030-33920-3 (eBook).

Johan Lönnroth är fil lic i matematik, docent i nationalekonomi och f d vice partiordförande i Vänsterpartiet.

på begreppet är oklart. De skriver att det var oförmågan att omsätta den sovjetiska vetenskapen till praktisk teknologisk användning som gjorde att systemet inte fungerade. Jag skulle snarare säga att det var tron på en vetenskaplig socialism och den övertro på planhushållning som följde på det som var den stora olyckan, en tes vi driver i *Den Tredje Vänstern* (Lönnroth m fl 2017).¹

JL vill bygga deltagande kunskaps-samhällen. Demokratin ska vidgas så att den går utöver rösträtten i parlamentära val. Anställda och konsumenter ska mobiliseras för att delta i omvandlingen av det ekonomiska systemet. Vi är eniga också om detta. Men var socialismen kommer in förstår jag inte. JL använder begreppet socialism ibland med och ibland utan citattecken. Vari skillnaden består förstår jag inte heller.

I kapitel 3 behandlar Claes Brundenius svensk socialdemokrati och modell. Det är en uttömmande men tämligen konventionell genomgång av först den tidiga revolutionära tiden fram till folkhemspolitiken på 1930-talet, sedan framgångsperioden då välfärdsstaten byggdes upp och sedan motgångarna som kom på 1970-talet då den svenska modellen sakta men säkert utmanades och försvagades av globala finansmarknader och nyliberala idéer. CB har uppenbarligen läst nästan allt väsentligt som skrivits på området.

Men jag saknar en viktig källa: Sheri Berman, som jag tycker är den som bäst fångat både den internationella och den svenska socialdemokratins väsen genom historien. Hon skriver i sin bok från 2006 att socialdemokratins principer och politik lade en grund för den mest framgångsrika och harmoniska perioden av Europas historia genom att försona företeelser som tidigare tyckts

oförenliga: väl fungerande kapitalism, demokrati och social stabilitet (Berman 2006, s 6).² Och hon skriver att bara i Sverige lyckades socialisterna utmanövrera den radikala högern och undvika demokratins och vänsterns kollaps (s 153). De socialdemokratiska ledarna blev senare alltmer teknokrater som saknade de gamles kreativa gnista. Få av dem insåg att den politik som växte fram på 1930-talet då enbart sågs som medel att nå ett högre mål. Det gjorde rörelsen sårbar när nya politiska krafter erbjöd, som det verkade, bättre lösningar på nya problem. Socialdemokratins förlorade därmed den idealism som bar upp rörelsen i början (s 218).

Jonah Birch förklarar i kapitel fyra den historiskt svaga socialistiska rörelsen i USA, dominerad som den var av anarkister och kommunister. Han berättar också om hur socialismen väcktes till liv av Bernie Sanders presidentkampanj 2016 i vilken han förklarade sig vara demokratisk socialist. Detta begrepp tycks vara ungefär detsamma som vi kallar socialdemokrati i Sverige. Birch avslutar sitt kapitel med att ”vi kallar oss själva socialister därför att vi har en vision av en bättre värld”. Fast hur denna bättre värld ska se ut får vi inte veta (s 128).

I sitt insiktsfulla kapitel om Chile under Allende ställer Sergio Bitar, som var gruvminister i Allendes regering, frågorna om regeringen hade kunnat överleva om 1973 års kupp inte hade kommit och vilka lärdomar som kan dras av det som hände.³ Han skildrar ett antal misstag som gjordes, bl a negligerades de stora statliga budgetunderskotten. Bitar skildrar också splittringen mellan partierna på vänsterkanten där kommunisterna framstår som mer ansvarstagande än det revolutionära

¹ Vi utvecklar det resonemanget i *Den Tredje Vänstern* kapitel 3.

² Alla referat av och citat från de engelskspråkiga texterna bygger på mina översättningar.

³ Ett tack till Renato Aguilar, som också arbetade under Allende och som bekräftade min värdering av detta kapitel.

partiet MIR och socialistpartiets vänsterfalang.

Bitar hävdar att Allenderegernings politiska program hade varit möjligt att förverkliga om inte kuppen hade kommit. Att göra sådana kontrafaktiska analyser är självklart mycket svårt. Förutom USA:s regering, som via CIA hjälpte Pinochet, tror jag att även den vid denna tid starkt växande globala kapitalmakten hade straffat Chile om Allende försökt bryta sig ur dess världssordning.

Ricardo Torres och Claes Brundenius (TB) skriver i kapitel åtta om Kuba 60 år efter revolutionen. De skildrar hur Castros regim den första tiden efter revolutionen 1959 visserligen förstatligade några av de största USA-ägda företagen, men att politiken ännu då var ganska försiktig. Men i och med Grisbukten och USA:s vägran att acceptera självständigheten så drevs kubanerna i armarna på Sovjetunionen. Det ledde till att Kuba fick en planhushållningsmodell som var ineffektiv och byråkratisk om en bortser från utbildningen och sjukvården. En nyhet för mig var att Che Guevara trodde på att priserna skulle sättas efter Marx s k värdelag och att pengarna gradvis skulle kunna avskaffas. Det var en orimlig ståndpunkt, inte minst för att värdelagen – att arbetsvärdena kan fungera som långsiktiga jämviktspriser – är rakt upp och ner felaktig.⁴ Torres och Brundenius håller med dem som säger att Kuba för att överleva som enpartistat måste slå in på den väg som vandras i Kina och Vietnam; en marknadsekonomi med stora inslag av kapitalism. Jag efterlyser en diskussion kring vad ett sådant system har med socialism att göra.⁵

I kapitel nio ger Kenneth Hermele en ganska dystert bild av det han kallar klimatkatastrofen. Den främsta orsaken till den är tillväxtmanin (*growth-mania*), ett begrepp han hämtat från Herman Daly. Det handlar både om materiell tillväxt och om befolkningstillväxt. Hermele tycker det är uppenbart att dagens former av demokrati inte klarar att rädda planeten. Om det ska klaras krävs tvingande åtgärder: både ransonering av produktion och konsumtion samt fördelning av födelserätter (*birth rights*). Vidare krävs skattesystem som sätter minimi- och maximigränser för inkomster och förmögenheter. Här saknar jag en problematisering. Både ransoneringssystem och planhushållningar har ju genom historien visat sig vara ganska ineffektiva och de har inte minskat miljöförstöringen.

Ännu mer skeptisk är jag till Michael Löwys kapitel tio. Han vill ha något han kallar "ekosocialism", som är någon slags syntes av marxismens kritik av kapitalismens marknader och ekologernas kritik av den ekonomiska tillväxten. Han påstår att Marx skulle ha sagt att tillväxten av kapitalismens marknader är en destruktiv process. Något jag har svårt att förstå med tanke på *Kommunistiska manifestets* (Marx och Engels 1922) hyllning av kapitalismens produktivkrafter och världsmarknadens förmåga att skapa helt andra under än egyptiska pyramider, romerska akvedukter och gotiska katedraler (s 18).

Löwy vill ha en politik som baseras på icke-monetära kriterier som mänskliga behov och en ekologi i jämvikt. Den ska också innehålla en arbetstidsförkortning som möjliggör allas deltagande

⁴ Se t ex Lönnroth (1977).

⁵ Renato Aguilar hjälpte mig med synpunkter också på detta kapitel. Vi var båda i Kuba som föreläsare på en kurs i ekonomisk politik som var ett samarbetsprojekt mellan Kubas regering, universitetet i Montevideo och SIDA. Renato säger att det fortfarande finns många inom det kubanska kommunistpartiet som ser marknadsreformerna som tillfälliga reträtter och som tror att Kuba ska återvända till planhushållningen när läget stabiliserats.

i denna demokratiska planeringsprocess. Den ska baseras på demokratisk ekologisk planering som vare sig styrs av marknader eller av en politbyrå. Planeringen ska också vara global. Socialismen ska göra det möjligt för alla att delta i såväl artistiska, erotiska som intellektuella verksamheter. Visst låter det väl vackert? Men jag ser inte någon större skillnad mot bolsjevikernas drömmar om den nya människan efter den ryska revolutionen.

Judith Sutz (JS) skriver i kapitel elva att bourgeoisien/kapitalisterna inte kan överleva om de inte ständigt revolutionerar produktivkrafterna. Hon refererar till Harry Bravermans teser om hur arbetet blir alltmer själsdödande under kapitalismen. Hennes socialism innebär en stark tro på den nya tekniken, men den ska vara mänsklig (*human-centered*). Det innebär att kunskapen om den nya tekniken ska tillkomma alla. Och de arbetandes deltagande i demokratin och livskvalitén samt miljön och hälsan ska förbättras. Förvånande nog anför hon den svenska medbestämmandelagen och (det numera nedlagda) Arbetslivsinstitutets projekt Utopia som exempel på denna goda socialism. Det är en sympatisk text. Men jag har svårt att förstå vad hon menar med socialism.

I det sista kapitlet funderar Rodrigo Arocena över socialismens möjligheter i en värld med ökande ojämlikhet och klimatkris. Han tar upp Alec Noves bok *Teori för en möjlig socialism* som vi i den svenska vänstern läste på 1980-talet och som gick ut på att en icke-hierarkisk demokratisk planering skulle ersätta marknadskrafterna. Kampen mot den ojämlikhet som marknaden åstadkommer och för bättre levnadsvillkor för "vanligt folk" anges vara socialismens mål. Men med dagens ökande ojämlikhet och med ledare som Trump, Bolsonaro, Putin och Xi Jinping tycks allt som liknar socialism vara omöjligt konstaterar han dystert. Det kan jag nog

hålla med även om jag inte förstår mig på hans socialism.

Till sist ska jag återvända till mina favoriter: kapitel sex och sju. Kapitel sex har skrivits av den brasilianske socialisten och aktivisten Paul Singer (PS) som var arbetsminister i den vänsterregering som kuppades bort av Bolsonaro 2016. Kapitel sju är en hyllning till Singer, som dog 2018, skriven av Fábio Sanchez and Fernando Kleiman. De berättar att Singer redan som 15-åring upptäckte Rosa Luxemburg och att han kallade sig "Luxemburgian". Han beundrade henne för att hon vågade kritisera både Lenin och Marx och för hennes tro på en socialism byggd underifrån.

Singer skriver att om socialismen påtvingas människor förlorar den sin mening. Socialismen för honom är producenternas fria associationer, den är fortfarande på experimentstadiet och den kan ta sig många olika former. Men det väsentliga är att var och en, enskilt eller i grupp, har möjlighet att låna pengar för att köpa produktionsmedel med vars hjälp de med sitt eget arbete kan producera det de vill. Kapitalistiskt ägda företag ska inte förbjudas, de kan samexistera med företag som ägs och drivs av de som arbetar i dem. Men den nya informationstekniken gör att de socialistiska/arbetarägda/självförvaltade företagen mer och mer visar sig effektivare än de kapitalistiskt ägda. Singer trodde också på att den nya tekniken skulle göra att uppdelningen i manuellt och intellektuellt arbete gradvis skulle kunna försvinna. Det drar åt det anarkosyndikalistiska hållet, men Singer vill på inget sätt avveckla staten. Det offentliga ska stå för ett omfördelande skattesystem och för infrastruktur, utbildning, vård och omsorg.

Singer knyter an till den unga socialistiska rörelsen på 1830-talet vars mål var att befria människan från det förtryck och det främlingskap som den arbetande människan levde under. 200

år senare kom socialism alltmer att stå för statligt ägande och planhushållning. Efter 1989 borde vi inse att statssocialismen är död. Men den frihetliga socialismen lever.

REFERENSER

Berman, S (2006), *The Primacy of Politics – Social Democracy and the Making of Europe’s Twentieth Century*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lönnroth, J (1977), *Marxism som matematisk ekonomi*, avhandling i nationalekonomi, Nationalekonomiska institutionen, Göteborgs universitet.

Lönnroth, J (2020), ”Recension av Erik Ohlin Wright: *Antikapitalism – strategier och möjligheter i det tjugoförsta århundradet*”, *Ekonomisk Debatt*, årg 48, nr 7, s XX–XX.

Lönnroth, J, J Sand och A-M Ljungberg (2017), *Den tredje vänstern – för en global frihetlig socialism*, Korpens förlag, Göteborg.

Marx, K och F Engels (1922), *Kommunistiska Manifestet* (översättning av åttonde tyska upplagan, första upplagan kom 1848), Tidens Förlag, Stockholm.

Ohlin Wright, E (2019), *Antikapitalism – strategier och möjligheter i det tjugoförsta århundradet*, Daidalos.